

Sławomira Krupa
(Archiwum Państwowe w Katowicach)

Metodyka opracowania akt hipotecznych i gruntowych przechowywanych w archiwach państwowych¹

Dokumentacja hipoteczna i gruntowa stanowi ważną część zasobu archiwów państwowych. Tylko te materiały, które zostały wyodrębnione w zbiorach stanowią ok. 5 km tegoż zasobu², do tego należy doliczyć akta znajdujące się w zespołach archiwalnych sądów oraz te, które nadal pozostają w archiwach zakładowych instytucji wymiaru sprawiedliwości, pomimo że, zgodnie z obowiązującymi przepisami, od lat powinny znajdować się w archiwach państwowych.

Brak wytycznych regulujących sprawę opracowania akt hipotecznych i gruntowych spowodował, w skali całego zasobu archiwów państwowych, znaczne rozbieżności w metodyce postępowania z tego typu dokumentacją. Przede wszystkim, według odmiennych zasad rozgraniczono zespoły, niejednorodnie został rozwiązany problem sukcesji, stosując różne kryteria utworzono zbiory akt hipotecznych czy gruntowych, dodatkowo wyżej wymieniona dokumentacja wyodrębniona w zasobie w postaci zbiorów lub zespołów otrzymała różne nazwy, np.: Hipoteka powiatu kieleckiego, Hipoteka janowska, Hipoteka w Łukowie oraz Akta wieczyste Sądu Rejonowego w Gnieźnie, Archiwum Ksiąg Wieczystych Sądu w Wąbrzeźnie, Akta gruntowe Sądu Powiatowego w Sępólnie czy Zbiór akt gruntowych sądów w Pszczynie lub nawet Urząd Ksiąg Gruntowych Sądu Okręgowego w Sanoku lub Pruski Sąd Obwodowy Wydział Hipoteczny w Olecku.

Dotychczasowe, wprowadzone przez Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych, normatywy dotyczące akt wytworzonych przez instytucje wymiaru

¹ Artykuł jest zbiorczym zestawieniem informacji i doświadczeń zebranych w toku prac zespołu naukowego ds. dokumentacji wytworzonej przez sądy, prokuraturę i notariat w składzie: Elżbieta Billing, Urszula Gawuć, Rafał Gelo, Janusz Gołaszewski, Agata Kowalewska, Barbara Patynowska, Lucyna Pomeranke, Hanna Staszewska-Katolik, Mieczysław Szyłko oraz Maciej Dalecki (ekspert).

² Informacje na podstawie bazy danych: System Ewidencji Zasobu Archiwalnego (SEZAM), według stanu na dzień 31 grudnia 2005 roku.

sprawiedliwości i ochrony prawa nie obejmowały akt hipotecznych i gruntowych³. Sytuacja uległa zmianie w roku 2007, kiedy to decyzją NDAP zostały wprowadzone wskazówki metodyczne dotyczące zasad opracowania akt stanu prawnego nieruchomości przechowywanych w archiwach państwowych⁴.

Literatura w zakresie metodyki opracowania tego typu dokumentacji nie jest zbyt bogata. Problematykę porządkowania akt hipotecznych i gruntowych poruszało niewielu badaczy, chociaż zarówno ilość tej dokumentacji w zasobie archiwów państwowych, jak i zawarte w tych materiałach informacje wydawałyby się gotowym tematem na artykuł, czy nawet większą pracę⁵.

Ustalenie jednolitych zasad postępowania z wyżej wymienioną dokumentacją napotyka na kilka istotnych przeszkód. Należy uwzględnić przede wszystkim, odmienne przepisy regulujące, na różnych obszarach Państwa Polskiego powstawanie omawianych akt, następnie sukcesję czynną związaną z kontynuowaniem tych materiałów niezależnie od zmian w organizacji sądownictwa czy zmian przynależności państwowej poszczególnych terytoriów. Problemem jest też występowanie w archiwach państwowych historycznie ukształtowanych zbiorów.

Normatywnym regulującym powstawanie akt stanu prawnego nieruchomości na terenie państwa niemieckiego był kodeks cywilny niemiecki z roku 1896 oraz rozporządzenie o księgach gruntowych z roku 1897⁶. Przed wejściem przepisów rozporządzenia z 1897, całokształt spraw hipotecznych w państwie pruskim regulowało rozporządzenie o księgach gruntowych z 1872 roku, a wcześniej powszechna ordynacja

³ Zarządzenie Nr 20 NDAP z 15 lipca 1998 roku w sprawie opracowywania akt notarialnych w archiwach państwowych, Decyzja Nr 20 NDAP w sprawie wprowadzenie wskazówek metodycznych w sprawie ustalania nazw i granic chronologicznych zespołów archiwalnych prokuratur, wytworzonych od XIX do XXI w., Decyzja Nr 22 NDAP w sprawie wprowadzenie wskazówek metodycznych w sprawie ustalania nazw i granic chronologicznych zespołów archiwalnych sądów, wytworzonych od XIX do XXI w. przechowywanych w archiwach państwowych.

⁴ Decyzja Nr 1 NDAP z dnia 10 stycznia 2007 roku w sprawie wprowadzenia wskazówek metodycznych dotyczących zasad opracowania akt stanu prawnego nieruchomości przechowywanych w archiwach państwowych.

⁵ Metodyką opracowania akt hipotecznych i gruntowych zajmowali się m in: M. Bandurka, *Akta hipoteczne i propozycje ich opracowania*, „Archeion”, t. XCVII, 1997, s. 137-141; A. Chruściel i L. Pomerence, *Akta gruntowe i księgi wieczyste z lat 1775-1995. Kancelaria i metody porządkowania*. „Archiwa instytucji wymiaru sprawiedliwości w służbie państwa i obywateli. Materiały III Krajowego Sympozjum Archiwalnego”, Łódź 4-5 września 2001 r., red. J. Baranowski, U. Zarzycka-Sutter, Łódź 2001, s.163-168; W. Bagieński, *Hipoteka Południowego Mazowsza w Archiwum Państwowym w Górze Kalwarii*, „Archiwista Polski” 2001, nr 1 (21), s. 33-34; R. Wojtkowski, *Wartość źródłowa i problemy metodyczne opracowania akt instytucji wymiaru sprawiedliwości w zasobie Archiwum Państwowego m. st. Warszawy*, „Archiwista Polski” 2002, nr 1 (25), s. 23-31; S. Krupa, *Metodyka opracowywania akt instytucji wymiaru sprawiedliwości*, [w:] Instytucje sądowe regionu siedleckiego na tle polskich instytucji sądowych od schyłku XVIII do początku XX w., Siedlce 2006, s. 129-143.

⁶ Bürgerliches Gesetzbuch des Deutschen Reiches. Freiburg 1899; Grundbuchordnung vom 24 März 1897. Reichsgesetzblatt 1897, s. 754-770.

hipoteczna z 1783 roku⁷. Zgodnie z rozporządzeniem z 1897 roku księgi gruntowe były prowadzone przez odpowiednie wydziały przy sądach obwodowych (Amtsgerichte). Dla każdej miejscowości lub samodzielnego obwodu majątkowego zakładano księgę gruntową, która mogła mieć wiele tomów. W ramach miejscowości każda nieruchomość była oznaczana numerem, zgodnie z katastrem. Księgi gruntowe były prawną ewidencją własności na nieruchomościach i ewidencją obciążeń tych nieruchomości. Każdy tom składał się z kart gruntowych (Grundbuchblätter), które odpowiadały oddzielnej nieruchomości. Każda karta gruntowa posiadała nagłówek, dwa wykazy i trzy działy. Wykazy wymieniały powierzchnię nieruchomości i służebności, z których korzystała. Dział I – regulował własność, dział II – ciężary i ograniczenia, dział III – długi. Do każdej karty gruntowej (nieruchomości) prowadzone były oddzielnie akta gruntowe, stanowiące zbiór akt będących podstawą wpisu do ksiąg gruntowych⁸. W normatywie z 1872 roku zaznaczono, że dla gruntów należących do kopalni obowiązują takie same zasady, jak dla innych gruntów, to samo dotyczyło gruntów kolejowych i dróg publicznych⁹, w rozporządzeniu z 1897 roku brak już takiego wyszczególnienia rodzaju własności gruntu.

Na terenie monarchii Habsburgów kwestie nieruchomości regulował kodeks cywilny z roku 1811, powszechna ustawa o księgach gruntowych z dnia 25 lipca 1871 roku i nowela z dnia 19 marca 1916 roku, ustawa krajowa (dla Galicji) z dnia 20 marca 1874 roku oraz ustawa z dnia 2 czerwca 1874 roku (dla Śląska)¹⁰. Księgi gruntowe dóbr

⁷ Grundbuch-Ordnung vom 5 Mai 1872, Gesetz-Sammlung für die Königlichen Preussischen Staaten 1872, s. 446-507; Allgemeine Hypotheken-Ordnung für die gesammten Königlichen Staaten vom 20 Dezember 1783, nebst den dieselbe ergänzenden Gesetzen und Verordnungen herausgegeben mit erläuternden Anmerkungen, unter Berücksichtigung der ergangenen Ministerial-Instruktionen, Reskripte und der Präjudikate von Förster F., Berlin 1861.

⁸ Grundbuchordnung vom 24 März 1897, Reichsgesetzblatt 1897, s. 754-770 oraz rozporządzenia wykonawcze: Ausführungsgesetz für Grundbuchordnung. Vom 26 September 1899, Gesetzsammlung für die Königlichen Preussischen Staaten 1899, s. 307-316; Verordnung betreffend das Grundbuchwesen. Vom 13 November 1899, Gesetzsammlung für die Königlichen Preussischen Staaten 1899, s. 519-526.

⁹ Grundbuchordnung vom 5 Mai 1872, Gesetzsammlung für die Königlichen Preussischen Staaten 1872, s. 446-507.

¹⁰ Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, Justizgesetzsammlung 1811, Nr 946, s. 275 i nn.; Powszechna ustawa o księgach gruntowych z dnia 25 lipca 1871 roku, Dziennik Ustaw Państwa 1871, Nr 95, s. 241-264; Ustawa z dnia 25 lipca 1871, o postępowaniu zarządzić się mającem w celu urzędzenia ksiąg gruntowych i górniczych w razie założenia takowych, uzupełnienia, przywrócenia lub zmiany, Dziennik Ustaw Państwa 1871, Nr 96, s. 265-269; Ustawa z dnia 20 marca 1874 roku względem założenia i wewnętrznego urzędzenia ksiąg hipotecznych (gruntowych) dla Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim, Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych 1874, Nr 29, s. 89-103; na Śląsku Cieszyńskim obowiązywała Ustawa z dnia 2 czerwca 1874 roku o założeniu i wewnętrznym urzędzeniu nowych ksiąg gruntowych w skutek uchwalonego przez sejm księstwa Górno i Dolno Szląskiego odstąpienia tego przedmiotu prawodawstwu państwa na zasadzie ustępu 2 §-fu 12-go ustawy zasadniczej państwa z dnia 21 grudnia 1867 (Dz.U.P. Nr 141), Dziennik Ustaw Państwa 1874, nr 98, s. 344-352 oraz Rozporządzenie ministerstwa sprawiedliwości z dnia 10 lipca 1874 obowiązujące w Austrii poniżej Anizy, Austrii powyżej Anizy, Salzburgu, Karyntyi, Morawii, tudzież Górnym i Dolnym Szląsku, którem w myśl § 39 ustaw z dnia 2-go czerwca 1874 (Dz.U.P. Nr 88-91, 97, 98) i na podstawie art. V ustawy wprowadzającej do powszechnej ustawy o księgach gruntowych z dnia 25 lipca 1871 (Dz.U.P. Nr 95)

wielkiej własności ziemskiej w Galicji przed wejściem w życie przepisów ustaw z 1871 i 1874 roku zakładano i prowadzono w ramach Tabuli Krajowej na podstawie patentu z dnia 4 marca 1780 roku¹¹. Na Śląsku Cieszyńskim, do czasu wprowadzenia ww. ustaw obowiązywała zasada, że wszelkie kontrakty zapisuje się w księgach publicznych (Tabulae terrae, desky zemske, Landtafel), które były prowadzone przez sądy szlacheckie. 22 kwietnia 1794 roku został wydany patent, który nakazywał wprowadzić księgi główne (Hauptbücher), gdzie każda nieruchomość otrzymywała odrębne *folium*. Oznaczenie nieruchomości miało być najściślej związane ustaleniami józefińskiego katastru podatkowego¹².

Normatywy z lat 1871 i 1874 wprowadziły obowiązek założenia ksiąg gruntowych dla wszystkich nieruchomości. Prawo do nich rejestrowała księga gruntowa jedna dla całego okręgu (każdy sąd prowadził odrębne księgi), składała się ona z księgi głównej i ze zbioru dokumentów lub z księgi dokumentów (jeżeli zostały zszyte), przy czym sąd obwodowy prowadził księgi dla wielkiej własności ziemskiej i nieruchomości miejskich miast będących siedzibą sądu, natomiast sądy powiatowe prowadziły księgi dla posiadłości chłopskich i dla innych miast z obszaru działania sądu. Księgę główną tworzył wykaz hipoteczny, przeznaczony do zapisywania nieruchomości i praw do nich się odnoszących, czyli kto jest właścicielem nieruchomości, jak ją nabył, jakie są obciążenia. Wykaz hipoteczny składał się z trzech kart: karty stanu majątkowego (A), karty własności (B) i karty ciężarów (C). Zbiór dokumentów lub w razie wpisania ich do księgi, księga dokumentów – składała się z odpisów wszystkich dokumentów, na podstawie, których wpis nastąpił¹³. Oprócz ksiąg gruntowych prowadzone były księgi naftowe, górnicze i kolejowe, rejestrujące szczególne prawa własności¹⁴.

tudzież § 31 ustawy z dnia 25 lipca 1871 (Dz.U.P. Nr 96) wydane zostają przepisy wykonawcze o zakładaniu, prostowaniu i utrzymywaniu ksiąg gruntowych dla powyższych krajów; Dziennik Ustaw Państwa 1874, Nr 103, s. 357-372; Rozporządzenie cesarskie z dnia 19 marca 1916 roku zawierające trzecią nowelę częściową do powszechnej księgi ustaw cywilnych, Dziennik Ustaw Państwa 1916, Nr 69, s. 135-161.

¹¹ Kontynuacja wyroków y rozkazow powszechnych w Galicji y Lodomeryi krolestwach [wypadłych], Leopoli Typis Josephi Piller 1773-1800, 1780, Nr 2, s. 6-24.

¹² K. Orzechowski, *Księgi i akta śląskiej hipoteki jako źródło historyczne i historyczno-prawne*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. 8. z.1, 1956, s. 183-208.

¹³ Rozporządzenie ministerstwa sprawiedliwości z dnia 12 stycznia 1872, którym wydana zostaje instrukcja dotycząca się wykonania powszechnej ustawy o księgach gruntowych, Dziennik Ustaw Państwa 1872, Nr 5, s. 11-22; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 maja 1897 roku którym zostaje wydana instrukcja dla sądów pierwszej i drugiej instancji, Dziennik Ustaw Państwa 1897, Nr 112, s. 698-699, 795

¹⁴ Rozporządzenie ministerstwa sprawiedliwości z dnia 12 stycznia 1872, którym wydana zostaje instrukcja dotycząca się wykonania powszechnej ustawy o księgach gruntowych, Dziennik Ustaw Państwa 1872, Nr 5, s. 11-22 (dotyczyła także ksiąg górniczych); Ustawa z dnia 19 maja 1874, o zakładaniu ksiąg hipotecznych dla kolei żelaznych, o skutku przyznanych praw hipotecznych na kolei żelaznej i o hipotecznym zabezpieczeniu praw zastawu, służących właścicielom obligacji kolejowych z prawem pierwszeństwa, Dziennik Ustaw Państwa

Przepisy obowiązujące w Królestwie Polskim były oparte na prawie o ustaleniu własności dóbr nieruchomości, o przywilejach i hipotekach z 1818 roku oraz na prawie o przywilejach i hipotekach z 1825 roku¹⁵. Dla większych nieruchomości w wydziałach hipotecznych przy sądach okręgowych zakładano księgi hipoteczne, dla mniejszych nieruchomości przy sądach pokoju zakładano akta hipoteczne. Księga hipoteczna, czyli rejestr publiczny prowadzony w postaci księgi, służył ustaleniu stanu prawnego nieruchomości. Składał się z trzech części: wykazu hipotecznego, księgi umów wieczystych i zbioru dokumentów. Technicznie księga stanowiła jeden tom dla jednej nieruchomości. Wykaz hipoteczny składał się z czterech działów: I – obejmował przedmiot księgi hipotecznej (przestrzeń, granice), II – własność, III – ciężary i ścieśnienia, IV – długi. Księga umów wieczystych przeznaczona była do zapisywania aktu pierwiastkowej regulacji hipoteki, zapisywania transakcji hipotecznych oraz wniosków i oświadczeń stron żądających wpisu. Zbiór dokumentów zawierał dokumenty składane do księgi wieczystej przy akcie pierwiastkowej regulacji, przy transakcjach zawieranych w kancelarii hipotecznej, przy wnioskach i oświadczeniach stron żądających wpisu w księgach hipotecznych. Zakładanie hipotek nie było obowiązkowe¹⁶.

Na terenach włączonych do cesarstwa rosyjskiego na mocy traktatu w Tylży (1807 rok) - zgodnie z ustawą o notariacie z 14 kwietnia 1866 roku oraz instrukcją z 26 czerwca 1889 roku¹⁷ – rejestracja praw do nieruchomości odbywała się w drodze zatwierdzania akt dotyczących nieruchomości przez urzędnika sądowego, zwanego starszym notariuszem, urzędującego przy każdym sądzie okręgowym. Prowadzono rejestr wieczysty – mający dla każdej nieruchomości odrębną kartę, księgę aktów wieczystych oraz księgę zakazów i

1874, Nr 70, s. 163-178; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 maja 1874, którym na mocy § -fu 55-go ustawy z dnia 19 maja 1874 (Dz.U.P. Nr 70), wydaje się w porozumieniu z ministrami spraw wewnętrznych, handlu i skarbu przepisy, dotyczące się zakładania i utrzymywania ksiąg dla kolei żelaznych, Dziennik Ustaw Państwa 1874, Nr 87, s. 275-284; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 maja 1897 roku którym zostaje wydana instrukcja dla sądów pierwszej i drugiej instancji, Dziennik Ustaw Państwa 1897, Nr 112, s. 609-864, Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 kwietnia 1907 roku, którym zmienia się częściowo i uzupełnia rozporządzenie z dnia 15 czerwca 1885 roku, Dziennik Ustaw Krajowych dla Galicji Nr 36 z roku 1886, dotyczące zakładania i prowadzenia ksiąg naftowych w Galicji, Dziennik Ustaw Państwa 1907, nr 107, s. 427-431;

¹⁵ Prawo o ustaleniu własności dóbr nieruchomości, o przywilejach i hipotekach z dnia 26 kwietnia 1818 roku Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 5, s. 295-387; Prawo o przywilejach i hipotekach z dnia 13 czerwca 1825 roku, Dziennik Praw Królestwa Polskiego, t. 9, s. 355-373.

¹⁶ Zasady prowadzenia ksiąg normowała Instrukcja dla Komisji Hipotecznej i kancelarii Ziemiańskiej Województwa Mazowieckiego z dnia 30 czerwca 1819 roku, tytuł IX O księgach hipotecznych i ich wewnętrznym porządku w szczególności, Zbiór przepisów administracyjnych, Wydział Sprawiedliwości, cz. 2, Warszawa 1867, s. 397-439.

¹⁷ Sobranie Uzakonenij i Rasporáženij Pravitel'stva, izdavaemoe pri pravitel'stvuûšem Senate, S. Petersburg, 1889 No 140, poz. 1109, s. 2627-2632.

zwolnień. Dokumentacja ta miała na celu ustalenie chwili przejścia prawa własności do nieruchomości, nie łączyła się z żadnymi skutkami w stosunku do osób trzecich i nie miała nic wspólnego z hipoteką. Dokumentacja powyższa występowała w postaci akt zakładanych oddzielnie dla każdej sprawy. Zawierała wypis aktu wieczystego i korespondencję niezbędną do jego zatwierdzenia, na obwołucie akt znajdował się numer, pod którym wpisywano adnotację o zatwierdzeniu aktu w rejestrze wieczystym. Dokumentacja znajduje się w aktach notariuszy okręgowych¹⁸.

II Rzeczpospolita nie uporała się z ujednoliceniem przepisów prawnych w zakresie akt służących ustaleniu stanu prawnego nieruchomości i, z niewielkimi wyjątkami¹⁹, pozostawiła uregulowania prawne z okresu przed odzyskaniem niepodległości²⁰. W okresie II wojny światowej, na terenach włączonych do Rzeszy, utworzono sądy obwodowe (Amtsgerichte), w których prowadzono księgi gruntowe. Wszystkie czynności prawne niemieckich władz okupacyjnych zostały unieważnione na mocy dekretu z 6 czerwca 1945 roku²¹.

W 1946 roku ustrój ksiąg wieczystych został określony mocą dekretu „Prawo o księgach wieczystych”²². Prowadzenie ksiąg zostało przekazane sądom grodzkim. Dla

¹⁸ Jedyne archiwum w Polsce, w którym znajduje się tego typu dokumentacja jest Archiwum Państwowe w Białymstoku, zespół Nr 4/280 Starszy Notariusz Sądu Okręgowego w Grodnie, z lat 1883-1914

¹⁹ Ustawa z dnia 31 lipca 1919 r. o prawach obowiązujących w okręgu sądowym białostockim w zakresie sądownictwa, Dziennik Praw Państwa Polskiego 1919, Nr 64, poz. 382; Rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z dnia 31 sierpnia 1919 r. dotyczące wprowadzenia ustroju hipotecznego, Dziennik Urzędowy Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich 1919, Nr 18, poz. 157; Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 7 marca 1921 r. w przedmiocie niektórych zmian w przepisach prawnych obowiązujących na ziemiach wschodnich, Dziennik Ustaw 1921, Nr 29, poz. 166); Ustawa z dnia 19 marca 1925 r. o ponownym zakładaniu zaginionych, zniszczonych lub wywiezionych z granic Państwa ksiąg lub akt hipotecznych, Dziennik Ustaw 1925, Nr 38, poz. 254; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 17 marca 1927 r. o zmianach w przepisach hipotecznych obowiązujących na obszarach, na których obowiązuje rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z dnia 31 sierpnia 1919 r. dotyczące wprowadzenia ustroju hipotecznego, Dziennik Ustaw 1927, Nr 46, poz. 408; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 kwietnia 1928 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu przepisów hipotecznych obowiązujących na obszarach, na których obowiązuje rozporządzenie Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich z dnia 31 sierpnia 1919 r. dotyczące wprowadzenia ustroju hipotecznego, Dziennik Ustaw 1928, Nr 53, poz. 510; Ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o uregulowaniu prawa własności gruntów oddanych w drodze parcelacji w posiadanie nabywców na obszarze województw centralnych i wschodnich, Dziennik Ustaw 1932, Nr 30, poz. 308; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 lipca 1934 r. w sprawie ksiąg pisarzy hipotecznych, urzędujących na obszarach, gdzie obowiązują przepisy hipoteczne z roku 1818 i 1825, Dziennik Ustaw 1934, Nr 66, poz. 584; Ustawa z dnia 23 stycznia 1937 r. o przenoszeniu ksiąg hipotecznych, Dziennik Ustaw 1937, Nr 6, poz. 50.

²⁰ Ustawa z 15 lipca 1923 roku o scalaniu gruntów, Dziennik Ustaw 1923, poz. 718, rozdział V pozostawiała unormowania państw zaborczych w zakresie akt stanu prawnego nieruchomości

²¹ Dekret z dnia 6 czerwca 1945 r., o mocy obowiązującej orzeczeń sądowych, wydanych w okresie okupacji niemieckiej na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, Dziennik Ustaw 1945, Nr 25, poz. 151; Dekret z dnia 11 kwietnia 1947 r., o zmianie dekretu z dnia 6 czerwca 1945 r o mocy obowiązującej orzeczeń sądowych, wydanych w okresie okupacji niemieckiej na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, Dziennik Ustaw 1947, Nr 32, poz. 144.

²² Dekret z dnia 11 października 1946 r. Prawo o księgach wieczystych, Dziennik Ustaw 1946, Nr 57, poz. 320; Dekret z dnia 11 października 1946 roku Przepisy wprowadzające prawo rzeczowe i prawo o księgach

każdej nieruchomości należało założyć odrębną księgę wieczystą. Księga zawierała cztery działy. Dział pierwszy obejmował oznaczenie nieruchomości oraz wpisy praw związanych z jej własnością, dział drugi zawierał wpisy dotyczące prawa własności, dział trzeci był przeznaczony na wpisy dotyczące praw rzeczowych ograniczonych z wyjątkiem hipotek, na wpisy ograniczeń w rozporządzaniu nieruchomością oraz na wpisy praw i roszczeń osobistych oprócz roszczeń dotyczących hipotek, dział czwarty przeznaczony był na wpisy dotyczące hipotek. Przy księdze wieczystej prowadzono zbiór dokumentów, do którego składano wszelkie dokumenty i inne pisma dotyczące wpisów w księdze.

Szczegółowo kwestie prowadzenia ksiąg wieczystych regulowało rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 listopada 1946 r. „o urzędzeniu i prowadzeniu ksiąg wieczystych”²³. Sprawy prowadzenia dotychczasowych ksiąg hipotecznych i gruntowych regulowało rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 listopada 1946 roku²⁴. W § 7 stanowiło ono, że „Księgi umów wieczystych w rozumieniu prawa o ustaleniu własności dóbr nieruchomości, o przywilejach i hipotekach z 1818 roku ulegają z dniem 1 stycznia 1947 roku zamknięciu”, z kolei § 17 informował o tym, że „Na obszarze mocy obowiązującej ustawy o księgach wieczystych z dnia 24 marca 1897 r. (...) prowadzi się nadal dotychczasowe akta. Na pozostałych obszarach zakłada się akta dopiero z dniem 1 stycznia 1947 r.” Zgodnie z § 19 rozporządzenia „dotychczasowe księgi, które uległy zamknięciu oraz akta, dzienniki, wykazy, mapy i pisma z okresu przed dniem 1 stycznia 1947 r., (...) należy według rodzajów zinwentaryzować i razem z inwentarzem oddać do archiwum”. Dekret z 28 października 1947 roku regulował kwestie mocy prawnej ksiąg wieczystych na obszarze Ziemi Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska²⁵. W następnych latach kolejne normatywy określiły utratę mocy prawnej innych ksiąg

wieczystych, Dziennik Ustaw 1946, Nr 57, poz. 319.

²³ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 listopada 1946 r. o urzędzeniu i prowadzeniu ksiąg wieczystych, Dziennik Ustaw 1946, Nr 66, poz. 366

²⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 listopada 1946 r. o prowadzeniu dotychczasowych ksiąg hipotecznych (gruntowych, wieczystych) po dniu 31 grudnia 1946 r., Dziennik Ustaw 1946, Nr 66, poz. 367; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 listopada 1946 r. o urzędzeniu i prowadzeniu zbioru dokumentów oraz o postępowaniu w przedmiocie składania dokumentów, Dziennik Ustaw 1946, Nr 66, poz. 368; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 czerwca 1947 r., w sprawie czasowego zawieszenia niektórych przepisów rozporządzeń Ministra Sprawiedliwości z dnia 29 listopada 1946 r. o prowadzeniu dotychczasowych ksiąg hipotecznych (gruntowych, wieczystych) po dniu 31 grudnia 1946 r. i o urzędzeniu i prowadzeniu zbioru dokumentów oraz o postępowaniu w przedmiocie składania dokumentów, Dziennik Ustaw 1947, Nr 48, poz. 251.

²⁵ Dekret z dnia 28 października 1947 r. o mocy prawnej ksiąg wieczystych na obszarze Ziemi Odzyskanych i b. Wolnego Miasta Gdańska, Dziennik Ustaw 1947, Nr 66, poz. 410.

gruntowych i wieczystych²⁶. Ustawą z 1964 roku prowadzenie ksiąg wieczystych przekazano państwowym biurom notarialnym²⁷, skąd ponownie przejęły je sądy na podstawie ustawy z 1991 roku²⁸.

Postępowanie z księgami wieczystymi reguluje ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece²⁹ oraz przepisy wykonawcze do tej ustawy³⁰.

W rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2001 r. w sprawie prowadzenia ksiąg wieczystych i zbiorów dokumentów mówi się o zamykaniu i przechowywaniu ksiąg wieczystych, nie ma zaś regulacji dotyczącej przekazywania ksiąg wieczystych do archiwów państwowych. Zgodnie z § 17 ust. 3 „Księgi wieczyste zamknięte wraz z aktami przechowuje się w archiwum w oddzielnej części pomieszczenia przeznaczonego do przechowywania ksiąg wieczystych. Wydanie zarządzenia o zniszczeniu zamkniętych ksiąg wieczystych i akt tych ksiąg jest niedopuszczalne”.

W obowiązujących przepisach Ministra Sprawiedliwości dotyczących ksiąg wieczystych brak jest podstawy prawnej kwalifikacji archiwalnej i określenia, po jakim okresie przechowywania w archiwach sądów rejonowych księgi wieczyste mogłyby zostać przekazane do właściwych archiwów państwowych.

Brak zapisu o przekazaniu do archiwów państwowych wynika z faktu, że warunkiem niezbędnym, aby księgi wieczyste mogły zostać przekazane do archiwów państwowych jest utrata przez nie mocy prawnej oraz zapis o ich przekazaniu do archiwów państwowych.

Minister Sprawiedliwości w rozporządzeniu z dnia 14 lipca 1986 r. określił termin utraty mocy prawnej niektórych ksiąg³¹ W § 5 ustęp 1 rozporządzenia określono, że „Z

²⁶ Ustawa z dnia 17 lutego 1960 r. o utracie mocy prawnej niektórych ksiąg wieczystych, Dziennik Ustaw 1960, Nr 11, poz. 67, z późn. zm.; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 stycznia 1963 r. w sprawie określenia miejscowości, na obszarze, których księgi wieczyste utraciły moc prawną, Dziennik Ustaw 1963, Nr 4, poz. 24; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 3 czerwca 1969 r. w sprawie określenia miejscowości, na obszarze, których księgi wieczyste utraciły moc prawną, Dziennik Ustaw 1969, Nr 18, poz. 139; Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 stycznia 1970 r. w sprawie określenia miejscowości, na obszarze, których księgi wieczyste utraciły moc prawną, Dziennik Ustaw 1970, Nr 4, poz. 33.

²⁷ Ustawa z dnia 16 listopada 1964 o przekazaniu państwowym biuram notarialnym prowadzenia ksiąg wieczystych, Dziennik Ustaw 1964, Nr 41, poz. 278.

²⁸ Ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o notariacie oraz o zmianie Kodeksu postępowania cywilnego i ustawy o księgach wieczystych, Dziennik Ustaw 1991, Nr 22, poz. 92.

²⁹ Ustawa z dnia 6 lipca 1982 o księgach wieczystych i hipotece, tekst jednolity Dziennik Ustaw 2001, Nr 124, poz. 1361, z późniejszymi zmianami

³⁰ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2001 r. w sprawie prowadzenia ksiąg wieczystych i zbiorów dokumentów, Dziennik Ustaw 2001, Nr 102, poz. 1122 z późniejszymi zmianami.

³¹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lipca 1986 r. w sprawie prowadzenia ksiąg wieczystych założonych przed dniem 1 stycznia 1947 r. oraz utraty mocy prawnej niektórych takich ksiąg, Dziennik Ustaw 1986, Nr 28, poz. 141.

dniem 1 stycznia 1989 r. tracą moc prawną i podlegają zamknięciu z urzędu księgi dawne nie zawierające w działach odpowiadających działowi drugiemu, trzeciemu i czwartemu obecnej księgi wieczystej wpisów dokonanych po dniu 31 grudnia 1946 r.”, § 6 ustęp 2 tegoż normatywu nakazuje sądom przekazanie tych materiałów do archiwów państwowych.

Rozporządzenie określa, że pozostałe księgi wieczyste założone przed dniem 1 stycznia 1947 roku, tzw. „księgi dawne” prowadzi się według przepisów obecnie obowiązujących (tzn. przy pierwszym wpisie po dniu wejścia w życie rozporządzenia urząda się dla nieruchomości objętej księgą dawną nową księgą wieczystą).

W praktyce ten stan prawny nie pozwala na przejmowanie przez archiwa państwowe zarówno zamkniętych ksiąg wieczystych, wytworzonych po 1 stycznia 1947 roku, jak i ksiąg wieczystych, dla których sporządzono wersję elektroniczną, a także części ksiąg założonych przed dniem 1 stycznia 1947 roku.

Powyższe ustalenia mają zasadnicze znaczenie dla metodyki opracowania akt stanu prawnego nieruchomości. W związku z faktem, że nie został ustalony termin i tryb przekazywania do zasobu archiwów państwowych dokumentacji wytworzonej po dniu 1 stycznia 1947 roku, wskazówki metodyczne jej nie obejmują. Tak więc metodyka opracowania akt hipotecznych i gruntowych została przygotowana dla dokumentacji od XVIII do XX wieku, przy czym wiek XX oznacza księgi założone przed dniem 1 stycznia 1947 roku, które utraciły moc prawną i zostały przekazane do zasobu archiwów państwowych, zgodnie z obowiązującymi przepisami³².

Pojęcie „akta stanu prawnego nieruchomości” zostało zaczerpnięte z Ustawy o księgach wieczystych i hipotece z dnia 6 lipca 1982 roku³³ i jest to próba sformułowania, na potrzeby archiwalne, jednolitego określenia dla akt hipotecznych, gruntowych, wieczystych. W literaturze pojęcia te często używane są zamiennie i potocznie oznaczają i oznaczały akta dotyczące ustalania, przenoszenia i ograniczeń prawa własności do nieruchomości³⁴. Umieszczenie w tytule wskazówek wyłącznie pojęć „akta hipoteczne czy gruntowe” byłoby zbyt wąskie. Nie uwzględniałoby wszystkich grup dokumentacji

³² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 lipca 1986 roku w sprawie prowadzenia ksiąg wieczystych założonych przed dniem 1 stycznia 1947 roku oraz utraty mocy prawnej niektórych takich ksiąg. Dziennik Ustaw 1986, Nr 28, poz. 141.

³³ Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 6 lipca 1982 r. o księgach wieczystych i hipotece, księgi wieczyste prowadzi się w celu ustalenia stanu prawnego nieruchomości, tekst jednolity Dziennik Ustaw 2001, Nr 124, poz. 1361, art. 1.1.

³⁴ J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju państwa i prawa polskiego*. Warszawa 1994, s. 424-426.

związanej z dokumentowaniem stanu prawnego nieruchomości. W tym zakresie wprowadzono jedno umowne określenie, na tyle ogólne, aby w nim zawierały się wszystkie grupy, wytworzonych aż do czasów współczesnych, zbiorów przedmiotowej dokumentacji.

Wskazówkami zostały objęte nieopracowane zbiory akt hipotecznych i gruntowych wraz z dokumentacją towarzyszącą, przechowywane w archiwach państwowych, które stanowią materiały wytworzone przez instytucje ochrony prawa i wymiaru sprawiedliwości. W metodyce opracowania akt stanu prawnego nieruchomości niezwykle istotne wydaje się uściślenie terminologii, co pozwala na uniknięcie w toku opracowania wszelkich nieporozumień, co do znaczenia niektórych określeń, takich jak: księga gruntowa, księga hipoteczna, księga główna, zbiór dokumentów, akta hipoteczne i gruntowe. Objasnienie zastosowanych w normatywie terminów, pozwala również na prawidłowe formowanie jednostek archiwalnych. Należy podkreślić, że jakkolwiek zgodnie z definicją zawartą w *Polskim słowniku archiwalnym* jednostką archiwalną jest odrębna fizycznie jednostka materiałów archiwalnych³⁵, to w przypadku akt stanu prawnego nieruchomości dokumentacja luźna dołączona do księgi lub poszytu może stanowić integralną z nią całość³⁶. W przypadku porządkowania rozsypu akt hipotecznych czy gruntowych, należy postępować analogicznie jak w przypadku porządkowania rozsypu akt każdego innego zespołu, to znaczy należy dążyć do odtworzenia układu dokumentów w jednostce, w taki sposób, jaki nadano by im w kancelarii wytwórcy.

Ustalając przynależność zespołową akt stanu prawnego nieruchomości przyjęto, że w zbiory łączy się księgi i akta gruntowe oraz księgi i akta hipoteczne wraz z pomocami kancelaryjno-ewidencyjnymi. Wyjątek stanowią księgi i akta gruntowe wytworzone na terenach, które wchodziły w skład Niemiec, a w 1945 roku stały się częścią państwa polskiego. Dokumentacja ta stanowi część zespołów archiwalnych sądów obwodowych (Amtsgerichte), przy czym akta sprzed 1879 roku stanowią anteriora, a materiały wytworzone po 1945 roku posteriora.

Przyjęto, że kryterium wyodrębnienia zbioru powinna być siedziba instytucji wymiaru sprawiedliwości, w której nastąpiło zamknięcie księgi. Wynika to z faktu, że księgi prowadzono przez wiele lat, w czasie, których mogły zmieniać się właściwości

³⁵ *Polski słownik archiwalny*, red. W. Maciejewska, Warszawa 1974, s. 39-40.

³⁶ Decyzja Nr 1 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 10 stycznia 2007 r., w sprawie wprowadzenia wskazówek metodycznych dotyczących zasad opracowania akt stanu prawnego nieruchomości przechowywanych w archiwach państwowych, Załącznik nr 1, pkt 4.1.1., 4.2.1.

terytorialne poszczególnych sądów, a co za tym idzie księgi mogły ulegać przemieszczeniom. Ostatecznym miejscem złożenia księgi i dokumentacji jej towarzyszącej był najczęściej sąd, w którym nastąpiło jej zamknięcie.

Początkową granicę chronologiczną zbioru akt stanu prawnego nieruchomości stanowi data założenia najstarszej księgi w zbiorze. Końcową granicę chronologiczną zbioru akt stanu prawnego nieruchomości stanowi data zamknięcia najpóźniej zamkniętej księgi w zbiorze. W przypadku braku adnotacji o zamknięciu księgi, końcową granicę chronologiczną zbioru stanowi data ostatniego wpisu w tej księdze. W przypadku, gdy w skład zbioru wchodzi także akta gruntowe i/lub zbiory dokumentów, podstawowe ramy chronologiczne zbioru stanowią odpowiednio daty założenia i zamknięcia ksiąg, natomiast cezurę chronologiczną akt gruntowych i zbioru dokumentów wykraczające poza ramy chronologiczne zbioru należy podać w nawiasach okrągłych. W przypadku, gdy zbiór tworzą wyłącznie akta gruntowe i/lub zbiory dokumentów, początkową granicę chronologiczną materiałów zbioru akt stanu prawnego nieruchomości stanowi data najstarszego zachowanego dokumentu. Końcową granicę chronologiczną stanowi data najpóźniej wytworzonego dokumentu.

W obrębie zbiorów najważniejszy wydaje się układ dokumentacji dostosowany do terenu, z którego materiały pochodzą, a tym samym do rodzajów akt stanu prawnego nieruchomości, które na tychże terenach były wytwarzane.

Na terenach wchodzących do 1918 roku w skład monarchii Habsburgów archiwalia powinny mieć układ następujący:

1) Księgi główne, którym należy nadać układ alfabetyczny wg nazw miejscowości, a w obrębie poszczególnych miejscowości wg numerów wykazów hipotecznych³⁷.

2) Zbiory dokumentów w układzie chronologicznym w obrębie poszczególnych zbiorów dokumentów.

³⁷ Podstawą ustalania nazw miejscowości jest *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce*, Warszawa 1980-1982 i dalsze zm. W przypadku braku polskiego odpowiednika nazwy miejscowości, należy użyć nazwy oryginalnej tak jak unormowały to wskazówki w sprawie sporządzania indeksów do inwentarzy archiwalnych (Zarządzenie Nr 3 NDAP z dnia 26 stycznia 1974 roku). Mówi się tam (pkt III.9), że nazwy miejscowości, które zaginęły podaje się w ich oryginalnym brzmieniu z uwzględnieniem obecnej (w nawiasach prostokątnych) lub dawnej przynależności administracyjnej. Natomiast w przypadkach nazw miejscowości, które zostały wchłonięte przez duże miasta, należy raczej pozostawić nazwę oryginalną, dodając, co najwyżej aktualną (inaczej niż zalecają ww. wskazówki). Wynika to z faktu, że bez względu na zmiany administracyjne, (np. włączenie do większej aglomeracji), w większości przypadków w obiegu urzędowym akta stanu prawnego nieruchomości funkcjonują pod swoją oryginalną nazwą, nadaną księgom w sądach w momencie ich zakładania. W przypadku dokumentacji dotyczącej dużych ośrodków, które wchłonięły wiele pobliskich miejscowości dotarcie do materiałów mogłoby być utrudnione, jeżeli zostaną one wszystkie zapisane pod nazwą jednego miasta.

3) Zakładanie i weryfikacja ksiąg gruntowych (m.in.: spisy posiadłości, spisy posiadaczy, protokoły dochodzeń, odpisy arkuszy posiadłości gruntowych, odrisy map katastralnych).

4) Akta wykazów hipotecznych w układzie alfabetycznym wg nazw miejscowości, a w obrębie poszczególnych miejscowości wg numerów wykazów³⁸.

5) Pomoce kancelaryjno-ewidencyjne. W ich skład wchodzi m.in.: dzienniki podań tabularnych (dzienniki hipoteczne), rejestry, indeksy.

W przypadku zbiorów zawierających księgi gruntowe dóbr wielkiej własności ziemskiej i nieruchomości miejskich w miastach będących siedzibami trybunałów I instancji /sądów okręgowych, wydaje się potrzebne dodatkowe wyodrębnienie tej dokumentacji w ramach danego zbioru, z zachowaniem kolejności serii, natomiast w sytuacji, gdy w zasobie zachowały się księgi naftowe, górnicze bądź kolejowe, należałoby wyodrębnić je również w postaci serii i umieścić przed pomocami kancelaryjno-ewidencyjnymi. Wszelkie wątpliwości w tych sprawach powinna rozstrzygać komisja metodyczna danego archiwum, w porozumieniu z Zakładem Naukowym Archiwistyki NDAP.

Na terenach zaboru rosyjskiego (Królestwo Polskie) materiałom w zbiorach należałoby nadać układ:

1. Hipoteka wojewódzka/gubernialna.
 - a) Księgi hipoteczne nieruchomości miejskich. Księgom hipotecznym nieruchomości w miastach będących siedzibą trybunałów cywilnych/sądów okręgowych³⁹ należy nadać układ wg numerów hipotecznych ksiąg⁴⁰.
 - b) Księgi hipoteczne dóbr ziemskich. Należy nadać układ wg numerów hipotecznych

³⁸ Jak wyżej?

³⁹ Miasto trybunalskie / wojewódzkie na terenie działania Trybunału Cywilnego/Sądu Okręgowego było jedno.

⁴⁰ Należy zaznaczyć, że numer z repertorium hipotecznego i numer księgi hipotecznej są takie same. Nawet w przypadku, gdy księga była przekazywana do innego sądu, wpisywano ją do repertorium tego sądu i nadawano jej właściwy numer. W sytuacji, kiedy za kryterium przynależności dokumentacji do zbioru przyjmujemy siedzibę sądu, w którym zamknięto księgę, numerem księgi, który będzie decydował o jej miejscu w zbiorze będzie numer nadany jej w ostatnim sądzie. Ważnym jest, aby nie mylić repertorium hipotecznego (pomocy ewidencyjno – kancelaryjnej Wydziału Hipotecznego służącego do rejestrowania kolejności zakładanych ksiąg i akt hipotecznych) z wykazem hipotecznym (częścią księgi hipotecznej, zawierającą między innymi oznaczenie miejsca położenia nieruchomości). Należy zwrócić uwagę, że dla każdej nieruchomości zakładano jedną księgę hipoteczną, która mogła mieć kilka tomów. Nową księgę zakładano dla nieruchomości wydzielonej z nieruchomości głównej, ale wówczas to nie jest to oczywiście ta sama nieruchomość.

ksiąg.

c) Pomoce kancelaryjno-ewidencyjne (m.in.: skorowidze, repertoria, kartoteki, dzienniki).

2. Hipoteka powiatowa⁴¹.

a) Akta hipoteczne nieruchomości miejskich. Należy nadać układ alfabetyczny wg nazw miast/osad, dla każdego miasta/osady wg numerów akt hipotecznych.

b) Akta i księgi hipoteczne nieruchomości rolnych. Należy nadać układ alfabetyczny wg nazw miejscowości, dla każdej miejscowości wg numerów hipotecznych⁴².

c) Pomoce kancelaryjno-ewidencyjne. W ich skład wchodzi m.in.: skorowidze, repertoria, kartoteki, dzienniki.

W przypadku zbiorów zawierających księgi hipoteczne dóbr państwowych, można wyodrębnić je jako podserię hipoteki wojewódzkiej.

Jeżeli zachowały się wyłącznie zbiory dokumentów, układ akt powinien być analogiczny do tego, jaki zaproponowano w przypadku kompletnie zachowanej dokumentacji.

Dokumentacji wytworzonej na terenach (Prus) Niemiec należy nadać następujący układ:

- 1) Księgi gruntowe w układzie alfabetycznym wg nazw miejscowości⁴³.
- 2) Akta gruntowe w układzie alfabetycznym wg nazw miejscowości, a w obrębie poszczególnych miejscowości wg numerów gruntowych/hipotecznych⁴⁴.
- 3) Akta katastralne (m. in. księgi łąkowe, księgi niw, księgi parcel, wyciągi z matrykuły podatku gruntowego, wyciągi z ksiąg podatku od budynków, wykazy zmian własności, alfabetyczne spisy właścicieli).
- 4) Pomoce kancelaryjno-ewidencyjne (m. in. dzienniki i wykazy).

Jako uzupełnienie inwentarza dla akt stanu prawnego nieruchomości, w przypadku braku pomocy kancelaryjnych, proponuje się opracowanie indeksów: osobowego (kolejnych właścicieli nieruchomości będącej przedmiotem zapisu hipotecznego), geograficznego, przedmiotowego (numerów hipotecznych/gruntowych). Należy zaznaczyć, że sporządzanie indeksów osobowych jest niezwykle pracochłonne i dlatego

⁴¹ Dotyczy miejscowości o statusie miast lub osad miejskich położonych w okręgach sądów pokoju (takich miast może być kilka, kilkanaście lub nawet kilkadziesiąt).

⁴² Patrz przypis nr 36.

⁴³ Jak wyżej.

⁴⁴ Jak wyżej.

nie zawsze mogą być one sporządzane równoległe z opracowaniem akt zbioru, gdyż praktycznie uniemożliwiłoby to sprawne uporządkowanie dokumentacji. We wszystkich możliwych przypadkach należy wykorzystywać te pomoce ewidencyjno-informacyjne, które powstały w samych sądach, stąd decyzja o włączeniu ich do zbiorów akt hipotecznych i gruntowych. Przy sporządzaniu archiwalnych pomocy ewidencyjno-informacyjnych należy kierować się obowiązującymi przepisami dotyczącymi ich opracowania.

W trakcie prac nad wskazówkami okazało się, że wiele wątpliwości budzi sposób opisu poszczególnych jednostek archiwalnych oraz zasady ich paginacji. Jakkolwiek wydawałoby się, że słuszne jest w tej sytuacji podanie przykładów opisu akt, to jednak po głębszej analizie problemu okazało się to trudne do wykonania. Wynika to zarówno z różnorodności akt stanu prawnego nieruchomości występujących na obecnym obszarze państwa polskiego, jak i ze zmienności tego opisu na przestrzeni lat. W tej sytuacji można tylko skierować archiwistę do obowiązujących przepisów, które wyjaśniają jak należy sporządzić prawidłowy opis jednostki archiwalnej⁴⁵. Ta sama sytuacja dotyczy numerowania stron w aktach⁴⁶. Wszelkie odstępstwa od obowiązujących wytycznych czy wątpliwości związane z postępowaniem ze szczególnego rodzaju dokumentacją powinny być rozwiązywane na forum komisji metodycznej archiwum, która może ocenić poszczególne przypadki.

Na koniec należy zauważyć, że prace nad metodyką opracowania akt instytucji wymiaru sprawiedliwości wymagają przewyciężenia wielu trudności. Nie można jednak czekać z wdrażaniem w życie nowych normatywów, gdyż komputeryzacja, szeroki dostęp do internetu i danych w nim zawartych, narzuca eliminację rozbieżności w metodach opracowania jednorodnych typów dokumentacji. Wprowadzane normatywy nigdy nie zadowolą wszystkich nakazują bowiem zmianę kierunku myślenia, dostosowanie się do pewnego kompromisu, który jak to zazwyczaj z kompromisami bywa, nikogo nie zadowala. Istotnym nieporozumieniem jest oczekiwanie, że wskazówki wyjaśnią wszelkie problemy związane z opracowaniem akt oraz dostarczą skróconego kursu wiedzy o opracowywanych materiałach, podczas, gdy one tylko wskazują pewną drogę

⁴⁵ Pismo okólne Nr 2 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z 28 maja 1984 r. w sprawie wprowadzenia wskazówek metodycznych do sporządzania inwentarzy archiwalnych zespołów (zbiorów) akt wytworzonych w okresie kancelarii akt spraw (XIX-XX w.).

⁴⁶ Załącznik Nr 1 do Zarządzenia Nr 11 Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych z dnia 28 grudnia 1999 roku w sprawie mikrofilmowania i ewidencji mikrofilmów w archiwach państwowych.

postępowania z tą dokumentacją, polecając w razie wątpliwości czy wystąpienia nietypowej dokumentacji, odwoływać się do komisji metodycznej. Wskazówki mogą też, co najwyżej odsyłać do właściwych, najważniejszych ustaw i rozporządzeń, reszta zależy od dociekliwości i rzetelności pracownika zajmującego się odpowiednim typem dokumentacji. Wiedza i doświadczenie oraz ich przekazywanie między pokoleniami archiwistów jest warunkiem prawidłowego opracowania każdego materiału archiwalnych. Tego nie zastąpią żadne normatywy, choćby najlepsze. One wyznaczają tylko kierunek, w jakim powinno zmierzać porządkowanie akt, wskazują na ich rodzaje oraz odsyłają do przepisów i literatury.

Atutem przemawiającym za wprowadzaniem wskazówek dotyczących porządkowania akt jest fakt, że stosowanie jednolitych metod porządkowania poszczególnych typów dokumentacji znacznie ułatwia korzystanie z niej badaczom. Dzięki temu wiedza zawarta w tych materiałach staje się bardziej dostępna i może być pełniej wykorzystana.